

ÖSSZEFOGLALÓ

A Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központja által az utóbbi másfél évtizedben végzett kutatásokkal felhívták a szakma figyelmét arra, hogy a széles körben elfogadott, univerzális felsőoktatási eredményességi indikátorok nem elegendők, újakat kell felvezetni. A felsőoktatási intézményi hatás összetett jelenség, melynek kutatásához komplex látásmód és empirikus adatgyűjtés szükséges. A kutatócsoport két könyvben publikálta a kritikáit az oktatáskutatásban alkalmazott eddigi eredményesség-felfogásokkal szemben. A tanulmánykötetekben a szerzők, elsősorban a hallgatók felsőoktatási eredményességének megközelítési lehetőségeivel, az eredményességet támogató intézményi és intézményen kívüli tényezőkkel foglalkoznak. Nem feledkeznek meg a speciális hallgatói csoportok sikeres karrier befutásának mérlegeléséről sem. Céлом felülbírálni a két kötet tanulmányainak eredményét, szakmailag és hasznosulásuk szempontjából is.

Kulcsszavak: *felsőoktatási eredményességi indikátorok, magyarországi tapasztalat*

АПСТРАКТ

Истраживачи Универзитета у Дебрецену у последњих петнаест година, спроводили су научно истраживање кроз Центар за развој високог образовања. Професионално су скренули пажњу на чињеницу, да до сада широко прихваћени и примењени индикатори у вези исхода и резултата у високом образовању нису довољни и треба да се уведу нове мора. Утицај високошколских установа је огроман и ова комплексна појава мора да се анализира емпиријски, са сложеном визијом истраживачког резултата. Истраживачки тим је објавио две књиге, које представљају критику у односу на досадашње концепције које су примењене у истраживањима образовања. Једаб број аутора студије су анализирали квалитативне успехе студената високог образовања, њихову ефикасност у студирању, затим институционалне и ванинституционалне факторе који се користе у подршци ефикаснијег учења. Нису заборавити ни групу студената са специфичним или посебним потребама у разматрању њихове успешне каријере. Мој циљ је да сагледам резултате два тома студија, и да дам стручно мишљење о истраживањима.

Кључне речи: *академски индикатори учинковитости, искуство Мађарске*

ABSTRACT

The Higher Education Research and Development Center at the University of Debrecen carried out a research for the past fifteen years and drew attention to the profession to the fact that the widely accepted, universal indicators of higher educational outcome are not enough any more, new ones have to be introduced. The impact of higher education institutions is a complex phenomenon which requires a complex vision of research as well as thorough empirical data collection. The research team has published two books of criticism over various concepts of success within the frame of higher education. The volume focuses on approaches towards the higher education effectiveness of students as well as institutional and non-institutional factors that support their effectiveness. Special needs students are also taken into consideration when discussing student successes. My goal is to evaluate the results of the two volumes of studies, both professionally and in terms of their exploitation.

Keywords: *indicator of academic effectiveness, the Hungarian experience*

Évkönyv 2016, XI. évfolyam, 1. szám
 Újvidéki Egyetem
 Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar

ETO: 371.13+378(439)“201”
 Eredeti tudományos munka
 A leadás időpontja: 2016. december 2.
 Az elfogadás időpontja: 2016. december 21.
 Terjedelem: 38–44.

GÁBRITY MOLNÁR Irén

egyetemi rendes tanár
 Újvidéki Egyetem
 Közgazdasági Kar
 Szabadka
 gmolnariren@gmail.com

ÚJ FELSŐOKTATÁSI EREDMÉNYESSÉGI INDIKÁTOROK KELLENEK

*Потребни су нови показатељи исхода високог
 образовања*

*New indicators of higher educational outcomes are
 needed*

A kutatások indíttatása

A Debreceni Egyetem oktatáskutató csoportjával több ízben volt alkalmam kutatói projektumok, tudományos konferenciák révén tapasztalatot cserélni. Rendkívül elhivatott és körültekintő munkájuk eredményeképpen publikálták az utóbbi néhány év eredményeit a Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézete és a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottsága szervezésében megrendezett, XVI. Országos Neveléstudományi Konferencia keretében abban a két kötetben, amelynek szakmai bemutatására vállalkoztam. *A tanulás és nevelés interdiszciplináris megközelítése* címmel 2016. november 17–19. között Szegeden tanácskozott körülbelül félezer pedagógus és egyetemi tanár.

Pusztai Gabriella és Kovács Klára szerkesztésében *Ki eredményes a felsőoktatásban?* címmel 2015-ben jelent meg az első tanulmánykötet (240 oldal). A következőt egy évről rá publikálták, Pusztai Gabriella, Bocsi Veronika, Ceglédi Tímea szerkesztésében *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke: közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához* címmel (371 oldal). A többéves kutatást és a tanulmánykötetek megjelenését a Debreceni Egyetem Kutatási Pályázata támogatta. Egyes tanulmányok az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a *Nemzeti Kiválóság Program – illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program* című kiemelt projekt keretei között valósultak meg. A kutatócsoport munkájának kiindulópontja egy alapprobléma, mégpedig az, hogy a tömeges felsőoktatás világában még a közoktatásnál is kevésbé tisztázott a hallgatói eredményesség fogalma. Az utóbbi évtizedben, a nagyobb számú beiratkozottakhoz viszo-

nyítva, a diplomások aránya megtorpant, aminek az oka: a többciklusú képzésre való áttérés, a gazdasági válság miatt csökkenő költségvetési és családi erőforrások, a demográfiai hullámvölgy, a nemzetközi mobilitás megélénkülésével a külföldi intézmények vonzereje, a nyelvi követelmények.

A két könyv impozáns csapatmunka eredménye, ugyanis az elsőben 22, a másodikban pedig 35 szerző adta be a munkáját. Empirikus kutatásait (kérdőívezés, fókuszcsoportos interjúk) még 2014-ben kezdték. A tanulmányírók szerint, a felsőoktatási intézmények hallgatói eredményességre gyakorolt hatásainak vizsgálata aktuálissá válik három alapvető oknál fogva: a felsőoktatás intézményi sokszínűsége (rivalizálása) – ezért szükséges az intézmények hatékonyságának a folyamatos összehasonlítása – és nem utolsósorban a hallgatótársadalom tömegesedése és heterogenitása miatt. Megállapítják, hogy az eredményesség többdimenziós mutató, amiben mindenképpen benne van az egyénben rejlő lehetőségek kibontakozásához szükséges intézményi környezet, vagyis az intézményi hatásmechanizmusok a különböző hallgatói kompozíciók felé.

Oktatáskutatói eredmények

Az oktatásban ismert az a tény, hogy már az előnyt jelent egy intézménynek, ha a legfelkészültebb tanulókat csalogatják magukhoz, mert befektetés nélkül még jobb eredményt érnek el. Érdemes kemény szűrést végezni a felvételizéskor, megkerülve az inklúzióval kapcsolatos felelősséget is? Ebben a sajtó is támogató erő (nyilvános rangsorok). Debrecen és vonzáskörzete egyik legfontosabb kihívása az alacsony társadalmi státusú hallgatók egyetemi boldogulása. A következő kérdés pedig: milyen mértékben formálható a belépő hallgatók magával hozott tudása, képessége? Ezen van a hangsúly. Tehát nemcsak az a fontos, hogy egy egyetem milyen hallgatói bemenettel és kimenettel rendelkezik, hanem mérnünk kell a hallgatói előrelépés elemeit magukon a karokon. Nem elég tehát elemezni a diplomázás utáni elhelyezkedési lehetőségek és a felvételin hozott pontok közötti eltérést. Ha gondolkodunk és a hallgatói előrelépést ennél szélesebb értelemben interpretáljuk, azonnal más komponenseket is fellelünk, mint például a szülői iskolázottságot, vagyis a hasonló társadalmi háttérű hallgatók eredményeit lehet ezek szerint összevetni. Pusztai Gabriella kutatásai szerint „jelentős egyenlőtlenségek létezését tudtuk igazolni, melyek a családi státus reprodukálódását jelzik előre annak ellenére, hogy e korcsoport előtt hazai viszonylatban eddig példa nélküli lehetőségek nyíltak meg a felsőoktatás bővülésével” (Pusztai és társa, 2015: 94). Éppen ezért, a kapcsolati erőter néven összefoglalt tényezőcsoport a családi státusmutatók mellett igen fontos!

Újra bizonyított lett az a tény, hogy a főiskolán abszolválóknak még csak fele annyi esélyük sincs a mesterszakos továbbhaladásra, mint egyetemeken végzett társaiknak. A karok regionális elhelyezkedésének vizsgálatakor azt tapasztalták, hogy a többi modellbe épített változó kontrollálása után a vidéki karok végzettjei nagyobb eséllyel vágnak neki a továbbtanulásnak, holott a nyers arányok összehasonlításakor ennek ellenkezőjét tapasztalták. Az eredményességnek a mérésére szolgál a felsőoktatási hozzáadott érték,

amelynek pontos meghatározása azért is nehézkes, mert számos tényező befolyásolja azt, hogy a hallgató a felsőoktatási intézményben töltött évek során milyen mértékben fejlődik (pl. kor, nem, lakóhely, társadalmi háttér, meglévő képességek és készségek szintje, személyiségjellemzők, az intézményi oktatás, a szolgáltatások jellege és minősége, valamint azok elérhetősége) (Pusztai és társa, 2015: 141). A sokoldalú megközelítési lehetőségek miatt a hozzáadott érték mérésénél mindig pontosan kell definiálni azt, hogy milyen képességeket vagy teljesítményt teszünk. Állítom, hogy egy kedvezőtlen oktatáspolitikai háttér és a felsőoktatás helyzetének bizonytalansága az intézmények hatásrendszerét csak kevésbé befolyásolja, inkább az intézmények légkörére, oktatási színvonalára, belső világára gyakorol kedvezőtlen hatást.

A szerzők kutatócsoportja a hallgatói eredményesség megbízható mutatóit keresve több kísérletet tett a felsőoktatás viszonyrendszerén belüli mutatók azonosítására. Megvizsgálták az egyes felsőoktatási szinteken tapasztalt személyes karrierterveket, a tanulmányi munkát és az azon kívüli extra tevékenységeket, a vizsgaeffektivitás viszonyított mértékét, az akadémiai normáknak megfelelő hallgatói munkavégzést, sőt a munkába állás tervezése terén mutatkozó hallgatói különbségeket is. Górcső alá került a hallgatók intézményi menedzselése is. A leendő és a pályakezdő tanárok esetében sajnos jelentős részük (Magyarországon és a környező országokban is) bizonytalan a jövőt illetően, sőt kétharmadnál is nagyobb azok aránya, akik már az első években fontolgatják a pályaelhagyást. Kovács Edina szerint a hallgatók tanári pálya iránti hosszú távú elkötelezettségét a presztízsről alkotott véleményük mellett jelentősen befolyásolja az autonómia, érdekérvényesítés, megbecsültség, érvényesülési lehetőségek megítélése is (Pusztai és társa, 2015: 183). Amikor Imre Anna összehasonlította az orvosokat a pedagógusokkal, azt konstataálta, hogy az orvosoknál jelentősen kedvezőbb a családi háttér, hiszen szüleik iskolavégzettségét magasabb szintű (közép- vagy felsőfokú) képzés jellemzi (Pusztai és társa, 2015: 229). A tanárokkal ellentétben az előbbieket hosszabb és lineárisabb tanulmányi út, s jobb munkaerőpiaci helyzet jellemzi. A tanulmányok hasznosíthatósága a tanárok esetében kifejezetten kedvezőtlen, s vélhetőleg a rossz munkaerőpiaci feltételek mellett ez is hozzájárul a pályaelhagyáshoz.

A kötet szerzői figyelemmel kísérték a felsőoktatási kompetenciamérések tapasztalatait, a rendelkezésükre álló adatokra támaszkodva maguk is elvégezték az elemzéseket. Miközben a szakértők a felsőoktatás akadémiai teljesítményét helyezik előtérbe, a megoldásokat intézményi, döntéshozói és finanszírozási oldalról közelítik meg, ugyanakkor a felsőoktatás nevelő funkciója döntő lehet. Ceglédi Tímea kéziratában a szakkollégiumok oktatói, a közösségi lét, Dusa Ágnes Réka dolgozatában pedig a nemzetközi mobilitás a központi téma. A fiatalok álláskeresésével Kis Zsuzsanna foglalkozik. Az eredmény, amihez a debreceni kutatók jutottak, mindenképpen azt tanúsítja, hogy a felsőoktatási eredményesség kutatói eddig nemigen voltak eredményesek, de hozzájárultak ahhoz az aktív diskurzushoz, amely jelenleg is sikerkonceptiókról szól.

Újra bizonyított az a megállapítás, hogy egy felsőoktatási intézmény rendkívül hatásosan képes formálni egy-egy társág fejleszthetőségét, vagyis emberi tényezőjének

minőségét. Kiderül, hogy a budapesti felsőoktatás elszívó hatása nemcsak a felsőoktatási tanulmányokra korlátozódik, mivel a végzősök munkahelye tekintetében is dominál (Hegedűs Roland). Ne csodálkozzunk azon, hogy a vidéki városi intézmények aktuális fejlesztési stratégiái a tudományegyetemmé való átalakulás vagy a közösségi főiskolai típus irányába mutatnak, nem pedig a sorvadás felé.

A kutatócsoport második (2016-ban megjelent) tanulmánykötetében az alaptéma továbbfejlesztett, és jóval alaposabb körülményekkel vették sorba a releváns tényezőket. A felsőoktatási intézményi hatás összetett jelenség, melynek kutatásához komplex látásmód és türelem szükséges. Az intézményi hatás nem merül ki a kiadott diplomák számában, minősítésében, sőt még a szakterületen illetékes tudásanyagban sem, mivel akkor is realizálódik, amikor látszólag minimális beavatkozással üzemel egy rendszer. Ha a felsőoktatás aktív szereplői nem ismerik fel az egyetemi években rejlő lehetőségeket, akkor a hallgatói szocializáció kimarad, vagy intézményi kontroll nélkül zajlik. Ilyen esetekben elpazarlódnak a beinvestált költségek, s a campuson töltött évek hatása minimalizálódik.

A társadalmi változások tudatában a szerzők megállapítják, hogy a felsőoktatás tömegessé válása alapvetően átszabta az intézmények működését. Megváltozott a hallgatók társadalmi és kulturális összetétele, de átalakult a felsőoktatásban dolgozó oktatók és kutatók világa is. Megváltozott a külső környezet is: a munkaerőpiac átalakult, a fiataloktól elvárt készségek újak. Éppen ennek hatására a tanítási metódusok és a tananyag is átstrukturálódott. Pusztai Gabriella, Bocsi Veronika és Ceglédi Tímea tanulmányukban, a vizsgált régió két évtizeddel korábbi adatait összevetve az újakkal, elmondják, hogy az intézmények működésének létmódja gyökeresen átalakult. Az egyetemek által vállalt és a ténylegesen megvalósuló funkciók jelentősen kibővültek, s a felsőoktatás sokszínűvé vált (Pusztai és társai, 2016: 7–12).

Mivel az intézményrendszer folyamatosan diverzifikálódik, a felsőoktatási intézmények hatásai sem egyformán alakulnak. A szerzők jelentős előrelépést mutatnak ama tény bizonyításában, hogy a hallgatói eredményesség ugyan megjósolható a család társadalmi-gazdasági státusa és a korábbi teljesítménymutatók (belépéskori pontszámok, ennek a középiskolai teljesítményt összegző komponense) alapján. De ez a megközelítés nem tartja jelentősnek a hallgatói tudás, képességek, értékrend formálódásához való intézményi hozzájárulást. Kutatásukban a felsőoktatási intézményekre úgy tekintettek, amelyekben speciális transzformációs folyamatok zajlanak a hallgatói belépéshez (inpathoz) képest.

Az egyetemek sikerességének a kutatása azért is izgalmas, mert az intézményi hatásgyakorlás vélhetően nem kifejezetten tervezett folyamatok szerint megy végbe. A kutatás első szakaszában megfelelő eredményességi mutatók azonosításával foglalkoztak, azzal, hogy egyéni szinten az eredményességi dimenziók hogyan viszonyulnak egymáshoz, vagy hogy az eredményesség több dimenziója milyen komplex módon alkalmazható együttesen. A hatások, amelyek a diákokat érik, nehezen azonosíthatók. A kutatás második szakaszában a szerzők azt a kérdést gondolták tovább, hogy milyen felismert tényezők magyarázzák az eredményesség egyéni, illetve intézményi különbségeit. Kérdés: milyen

intézményi környezet esetében tapasztalhatjuk a legintenzívebb változásokat a hallgatók gondolkodásában, kompetenciáiban és magatartásában? A kötetben igyekeznek kiszűrni a fiatalokat érintő változásokból az intézményi hatások elemeit. Céljuk tehát nem csupán a változásoknak és hatásmechanizmusoknak a feltárása, hanem megmagyarázni/ modellezni a hallgatói képesség alakulását.

A 2016-ban publikált tanulmányok négy témakör köré rendeződnek:

1. Az intézményi hatás komparatív szemszögből (Bocsi és Ceglédi szerzőpáros írása, Pusztai és társai, 2016: 13–32), a nemzetközi kutatási tapasztalatokkal együtt (Benjamin kutatása, Pusztai és társai, 2016: 33–54).

2. A *Komplex megközelítések, módszertani kihívások* című fejezetben két egymásnak ellentmondó kihívásnak való együttes megfelelésre tesznek kísérletet a szerzők. Az egyik kihívás az intézményi hatás komplexitásának megragadása, a másik pedig a mérés érvényessége és megközelítő pontossága, miközben nyitottak az új módszertani kísérletekre is (Rodgers, Pusztai és Kun írása, Pusztai és társai, 2016: 90–176).

3. A *Hallgatói nézőpontok* című fejezetben a hallgatók fejlődését mutatják be: Koltói dolgozata (Pusztai és társai, 2016: 211–220) foglalkozik azzal, hogy hogyan formálódik szakmai identitásuk, Berei a marginalizált helyzetű társaikkal szembeni attitűdjeiket elemzi. Labancz és Barnucz áttekinti, hogy hogyan állunk az IKT-eszközök használatával (Pusztai és társai, 2016: 262–277), Fényes és Markos az önkéntességgel foglalkozik (Pusztai és társai, 2016: 248–261). A vallás és egészség kapcsolatával a Hodossi–Márkus szerzőpáros foglalkozik (Pusztai és társai, 2016: 278–289), a nyelvtudással pedig Sebesyén. Englert az érdekl, hogy mi a véleményük a munka vagy a család mellett tanulónak (Pusztai és társai, 2016: 221–233).

4. Az Intézményi nézőpontok témakörben egy speciális intézménytípus, a szakkollégium intézményi hatását elemzi Ceglédi és társai, azután pedig Jancsák. Jenei–Kerülő és Fekete, valamint Kováts és munkatársai szintén ebben a témában járták a terepet (Pusztai és társai, 2016: 302–360).

A szerzők a felsőoktatási hatáselemzések során felismerték, hogy e jelenség nem vizsgálható anélkül, hogy fel ne ismernénk az intézmények hallgatói és oktatói kompozícióinak, a regionális és lokális, a szervezeti, oktatási és nevelési feladatoknak, valamint az intézményi kultúráknak a végtelen sokféleségét. A tanulmánykötet a jelentős számú empirikus kutatás mindegyike után közli a tanulságokat is. Külön figyelmet érdemelnek Kozma, Pusztai, Juhász, Ceglédi, Engler és Morvai megjegyzései (Pusztai és társai, 2016). A szerzők egyértelműen kijelentik, hogy a hallgatók életfelfogását, készségeit, kompetenciáit és gondolkodását az egyetemek világának komplex hatásmechanizmusa formálja. A változás mértékéért ugyanakkor a hallgató is felelős, mivel aktív szereplője a folyamatnak. A hallgató és az egyetem találkozásának mélysége számos tényezőtől függ. Kiemelkedő fontossággal bírnak a kari sajátosságok és a családi háttér komponensei, a motivációknak az egyéni alakzatai is. A narratívák alapján elmondhatjuk, hogy a hallgatók érzelmi szálon közelítenek az általunk felvetett témákhoz és a campus világhoz:

egyértelműen az élményeiken keresztül élik meg az egyetemet. Felnőttként tekintenek magukra, az első lépéseket sok szempontból mégis az egyetemről várják.

Megfigyelhetjük a magasabb és az alacsonyabb presztízsű karok hallgatói közötti distanciát. A hallgatók önkritikával állnak saját felelősségükhöz abban, hogy mennyit fejlődnek az egyetemi évek alatt, miközben éles kritikát fogalmaznak meg az egyetem felelősségével kapcsolatban is. A kritikákban összeér a két interjúalany-csoport véleménye: tudatosabb lépések szükségesek a minél mélyebben ható, minél szélesebb hallgatói rétegeket megszólító hallgatói szocializáció érdekében.

Az amerikai oktatásügyi kormányzat (Secretary of Education) által felkért, A Jövő Felsőoktatása Bizottság (lásd U. S. Department of Education, 2006) a Spellings-bizottság néven vált ismertté. Szerintük a CLA (Collegiate Learning Assessment = CLA) „elősegíti a bizonyítékon alapuló értékelés kultúrájának terjedését a felsőoktatásban” (U. S. Department of Education, 2006: 22). A Spellings-bizottság által legmegbízhatóbbnak nevezett erre irányuló mérőeszköz a CLA, a felsőoktatás eredményességét jelző kompetenciák és képességek közül a kritikus gondolkodást, az elemző érvelést, a problémamegoldó képességet és az írásbeli kommunikációs képességet vizsgálja, amit a hétköznapi életből származó élethelyzetekre épülő feladatok alkalmazásával mér és értelmez. Ugyanakkor az elemzési egység mégsem a hallgató, hanem az intézmény, és így rangsorok kialakítására is lehetőség nyílik. A CLA program egyik legfontosabb ismérve az eredmények bemutatása abból a szempontból, hogy az intézmény hallgatói jobban, rosszabbul vagy körülbelül ugyanúgy teljesítettek, mint ahogy az induláskor mért kompetenciaszintjük ismeretében elvárható. A program vizsgálja, hogy az átlagos hallgatói teljesítmény fejlődése az iskolába történő beiratkozás és a diplomaszerezés között megfelel-e a más felsőoktatási intézményben tanuló, hasonló helyzetben lévő hallgatókéénak. A program így tájékoztatja az intézményeket arról, hogy a hallgatóik fejlődése megfelel-e a más intézményekben elérhető fejlődésnek. A CLA l a megfelelő módosítások és kiegészítések végrehajtásával alkalmassá válhat arra, hogy a felsőoktatási hozzáadott érték meghatározásában nemzetközi mérőeszközzé váljon.

Összefoglaló

A hallgatói szocializáció folyamatának felfelé ívelő szakasza nem rögtön a beiratkozással kezdődik: a tényezők sorában, amelyek hatnak a hallgatókra, elsősorban az emberi kapcsolatok fontosak (a hallgatótársak és az oktatók). Az emberközelség igénye hatalmas. A diákok sok esetben személytelennek látják az intézményi kereteket, ami nem csak a magasabb hallgatói létszám következménye. Nem kétséges, hogy ha az intézmények a személyiség- és készségformálás hatásmechanizmusát szeretnék javítani, a személyes kapcsolathálókra érdemes támaszkodniuk. A lezajlott változások területeinek sorában elsődlegesen a hallgatók a személyiségének alakulása emelhető ki, s ebben van benne szakmai fejlődésük. Ezeket a változásokat nemcsak az egyetemnek tulajdonítják,

hanem az életkorral járó és az egyéb közösségeikben megjelenő (család, barátok) hatásokat is érzékelik.

A két kötet hasznos minden olyan szakember számára, aki a felsőoktatási intézmények hatásmechanizmusát kutatja vagy fejleszteni. A szerzők a tanulmánykötetet ajánlják mindazoknak, akik résztvevői, „fogyasztói”, működtetői, alakítói, finanszírozói, nyertesei, kiszolgálói, kiszolgáltatói, szemlélői, tisztelői, kritikusai a felsőoktatási intézmények mindennapjainak.

Irodalom

CLA (2006): Lásd: www.cae.org/cla (2016. 12. 10.)

Pusztai Gabriella, Kovács Klára (szerk.) (2015): *Ki eredményes a felsőoktatásban?* Felsőoktatás & Társadalom Nagyvárad, Budapest: Partium Könyvkiadó, Personal Problems Solution, Új Mandátum Könyvkiadó

Pusztai Gabriella, Bocsi Veronika, Ceglédi Tímea (szerk.) (2016): *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke: közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához.* Felsőoktatás & Társadalom 6. Nagyvárad, Budapest: Partium Könyvkiadó, Personal Problems Solution, Új Mandátum Könyvkiadó

U. S. Department of Education (2006): A test of leadership: Charting the Future of U.S. Higher Education. Washington, D.C. Honlap forrás: <https://www2.ed.gov/about/bdscomm/list/hiedfuture/reports/pre-pub-report.pdf> (2016. 12. 10.)